XX ASRNING 60-80-YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA MADANIY HAYOT

Yaxshiyeva Sevara Omon qizi, *Qarshi shahri 9-umumta'lim maktabi o'qituvchisi, Sevarayaxshiyeva65@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asrning 60-80-yillarida O'zbekiston SSRdagi madaniy hayotning asosiy yo'nalishlari, xususan, adabiyot, teatr, kino, musiqa, tasviriy san'at, muzeylar, matbuot va televideniyening rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Ushbu davr O'zbekiston madaniy hayotida ziddiyatli jarayonlar bilan xarakterlanadi. Bir tomondan, madaniyat muassasalari, professional teatr va kino san'ati, adabiyot va ommaviy axborot vositalari rivojlandi, tarixiy-madaniy merosni o'rganishga e'tibor kuchaydi. Ikkinchi tomondan esa barcha madaniy jarayonlar sovet mafkurasi, senzura va "sotsialistik realizm" talablari doirasida olib borildi. Maqolada 1966-yilgi Toshkent zilzilasi, 1970-yilda Samarqandning 2500 yilligi, 1973-yilda Abu Rayhon Beruniy tavalludining 1000 yilligi, O'zbekistonda kino san'atining yuksalishi, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov kabi ijodkorlarning faoliyati konkret misollar asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: madaniyat, adabiyot, teatr, kino, televideniye, sovet mafkurasi, senzura, sotsialistik realizm, Samarqand, Toshkent zilzilasi, o'zbek milliy madaniyati.

Kirish. XX asrning 60-80-yillari O'zbekiston tarixida murakkab va ziddiyatli davrlardan biri hisoblanadi. Bu davrda O'zbekiston O'zbekiston SSR sifatida Sovet Ittifoqi tarkibida bo'lib, mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayoti markaziy hokimiyat tomonidan belgilangan umumittifoq siyosati asosida boshqarildi.

Shunga qaramay, 1960-1980-yillar O'zbekiston madaniy hayotida muhim o'zgarishlar yuz bergan davr bo'ldi. Adabiyotda yangi avlod shakllandi, teatr repertuari kengaydi, kino san'ati yuksaldi, televideniye ommalashdi, muzeylar va madaniyat

muassasalari faoliyati kengaydi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar va milliy madaniy merosga murojaat qilish kuchaydi.

Biroq bu jarayonlarni faqat “madaniyatning gullab-yashnagan davri” sifatida baholash tarixiy haqiqatni to’liq aks ettirmaydi. Chunki ijodkorlar faoliyati kommunistik mafkura, senzura va davlat nazorati ostida bo’lgan. Adabiyot va san’atdan “sovet kishisini tarbiyalash” vositasi sifatida foydalanish asosiy vazifalardan biri edi. Teatr va kino ham mafkuraviy nazoratdan tashqarida bo’lmagan.

XX asrning 60-80-yillari O’zbekiston madaniy hayoti tarixida murakkab va ziddiyatli davr bo’ldi. Bu yillarda O’zbekiston SSR Sovet Ittifoqi tarkibida bo’lib, madaniyat va san’at rivoji kommunistik mafkura hamda davlat nazorati ostida amalga oshirildi. Shunga qaramay, adabiyot, teatr, kino, musiqa, tasviriy san’at, televideniye va muzeylar faoliyatida sezilarli taraqqiyot kuzatildi. Ayniqsa, milliy adabiyot va san’atda yangi ijodiy avlod shakllanib, tarixiy-madaniy merosga murojaat kuchaydi.

1960-yillarda o’zbek adabiyotiga Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, O’tkir Hoshimov, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, Shukur Xolmirzayev kabi ijodkorlar kirib keldi. Erkin Vohidovning 1961-yilda nashr etilgan “Tong nafasi” to’plami uning ijodiy faoliyatidagi muhim bosqich bo’ldi. Abdulla Oripov she’riyatida esa Vatan, inson, ma’naviyat va milliy qadriyatlar mavzulari keng yoritildi. Bu davr adabiyotining muhim jihatlaridan biri tarixiy xotira va milliy o’zlik masalalarining badiiy asarlarda tobora ko’proq aks etishi edi.

1966-yil 26-aprelda Toshkentda yuz bergan kuchli zilzila mamlakat madaniy hayotiga ham ta’sir ko’rsatdi. Shaharni qayta qurish jarayonida ko’plab yangi jamoat binolari, madaniyat saroylari va boshqa obyektlar barpo etildi. Zilzila adabiyotda ham o’z aksini topdi. Jumladan, Erkin Vohidovning “Palatkada yozilgan doston” asarida Toshkent zilzilasi va xalqning og’ir sharoitdagi birdamligi tasvirlangan.

Teatr san’ati ham ushbu davrda rivojlandi. Abdulla Qahhorning “Tobutdan tovush” va “Ayajonlarim” kabi asarlari sahnalashtirilib, o’zbek dramaturgiyasining

rivojiga hissa qo'shdi. Teatrlar orqali ijtimoiy muammolar yoritildi, biroq repertuar sovet mafkurasi va senzura talablari bilan cheklangan edi. Ijodkorlar ayrim muammolarni kinoya, hajv va ramziy obrazlar orqali ifodalashga intildilar.

1960-1980-yillarda O'zbekiston kino san'ati ham yuksaldi. "O'zbekfilm" studiyasi respublikadagi asosiy kino markaziga aylandi. 1970-yillarda studiyada yiliga taxminan 10-12 ta badiiy film ishlab chiqarilgan. "Mahallada duv-duv gap" (1961), "Sen yetim emassan" (1963), "Toshkent-non shahri" (1970), "Shiddat" (1971) kabi filmlar o'zbek kinosining mashhur namunalariga aylandi. 1973-yilda suratga olingan "Yettinchi o'q" filmi 22,5 million tomoshabinni jalb qilgani qayd etiladi. 1974-yilda esa Abu Rayhon Beruniy hayotiga bag'ishlangan "Abu Rayhon Beruniy" filmi yaratildi va Hamza nomidagi O'zbekiston SSR Davlat mukofotiga sazovor bo'ldi.

1970-yillar tarixiy-madaniy merosga e'tibor kuchaygan davr sifatida ham ahamiyatlidir. 1970-yilda Samarqand shahrining 2500 yilligi keng nishonlandi. Shu munosabat bilan shaharning tarixiy merosini o'rganishga e'tibor kuchaytirilib, Samarqand tarix muzeyi, Opera va balet teatri hamda Arxeologiya instituti kabi muassasalar tashkil etildi. 1967-1970-yillarda "O'zbekiston tarixi"ning to'rt jildlik nashri o'zbek va rus tillarida tayyorlanib chop etildi. Bu tarixiy tadqiqotlar rivoji uchun muhim qadam bo'ldi.

1973-yilda Abu Rayhon Beruniy tavalludining 1000 yilligi keng nishonlandi. Beruniy merosiga bag'ishlangan ilmiy va madaniy tadbirlar tashkil etildi. Shuningdek, adabiyot va televideniyeda Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur kabi tarixiy shaxslarning hayoti va faoliyatiga murojaat qilindi. Odil Yoqubovning "Ulug'bek xazinasi" va Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" asarlari tarixiy mavzuning o'zbek adabiyotidagi muhim namunalariga aylandi.

Televideniye 1970-1980-yillarda aholining madaniy hayotida muhim o'rin egalladi. Televizion dasturlar orqali yangiliklar, adabiy-badiiy ko'rsatuvlar, teatr spektakllari, musiqiy chiqishlar va tarixiy-ma'rifiy dasturlar namoyish etildi. 1971-yilda

"Vostok" ("Sharq") dasturining yo'lga qo'yilishi televideniyening hududiy imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Qishloq joylarda esa klub, kutubxona, kinoteatr va madaniyat saroylari aholining madaniy hayotida muhim rol o'ynadi.

Tasviriy san'atda O'ral Tansiqboyev va Chingiz Ahmarov kabi rassomlarning ijodi alohida ahamiyat kasb etdi. Ularning asarlarida O'zbekiston tabiati, milliy an'analar, Sharq estetikasi va tarixiy-madaniy meros aks ettirildi. Shu bilan birga, san'atning barcha yo'nalishlarida "sotsialistik realizm" talablari saqlanib qoldi.

1980-yillarga kelib madaniy hayotdagi mafkuraviy nazorat va senzura yanada yaqqol sezildi. Ijodkorlardan sovet jamiyatining ijobiy tomonlarini targ'ib qilish talab qilindi. Shunga qaramay, adabiyot va san'at vakillari milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, Vatan va inson ma'naviyati kabi mavzularni turli badiiy vositalar orqali ifodalashda davom etdilar. 1980-yillarning ikkinchi yarmida "qayta qurish" va "oshkoralik" siyosati natijasida ilgari cheklangan tarixiy va milliy masalalarni ochiqroq muhokama qilish imkoniyati paydo bo'ldi.

Umuman olganda, 1960-1980-yillardagi O'zbekiston madaniy hayoti ikki qarama-qarshi jarayon-madaniyat va san'atning professional jihatdan rivojlanishi hamda kuchli mafkuraviy nazorat ostida bo'lishi bilan tavsiflanadi. Aynan shu davrda yangi adabiy avlod shakllandi, o'zbek kinosi va teatr san'ati rivojlandi, televideniye ommalashdi, tarixiy merosni o'rganishga e'tibor kuchaydi. Bu jarayonlar keyinchalik mustaqillik arafasida milliy o'zlikni anglash va tarixiy xotirani tiklash uchun muhim ma'naviy zamin yaratdi.

Shunday qilib, 1960–1980-yillardagi O'zbekiston madaniy hayotining eng muhim tarixiy xususiyati-sovet mafkuraviy tizimi doirasida milliy madaniyatning rivojlanishi va milliy o'zlikni saqlashga bo'lgan intilishning parallel kechganidir. Aynan shu davrda shakllangan adabiy, teatr, kino va ilmiy muhit keyinchalik, 1980-yillarning ikkinchi yarmi va 1990-yillarda milliy o'zlikni anglash jarayonining kuchayishi uchun muhim zamin yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "O'zarxiv" agentligi materiallari va Toshkent zilzilasi bo'yicha arxiv hujjatlari. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi-madaniyat va san'at muassasalari bo'yicha statistik ma'lumotlar. Statistika.uz
3. Sharof Rashidov muzeyi -"Sharaf Rashidov and the culture of Uzbekistan in the seventies". museum.sharafrashidov.uz
4. "O'zbekiston madaniyati va san'ati" ilmiy materiallari. O'zbekiston madaniyati va san'ati
5. Erkin Vohidov ijodi va tarjimai holiga oid materiallar.
6. Abdulla Qahhor ijodi va dramaturgiyasiga oid materiallar.
7. "Sharq yulduzi" jurnalining 1961–1980-yillardagi adabiy jarayondagi o'rni haqidagi materiallar.